

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамдаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахарова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdanova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

ASOSIY FONDLARNI HISOBLASH VA BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, asosiy fondlarni hisobga olish jarayonlarini takomillashtirishda zarur bo'lgan usullar tadqiq etiladi. Shuningdek, asosiy vositalarni funksional maqsadlarga ko'ra taqsimlash, asosiy fondlarning tasnifi, asosiy fondlarni baholash vaqti va holatiga qarab ularni baholashning turlari va ularning tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: Asosiy fond, baholash, investitsion jozibadorlik, korxona aktivlari, solishtirma vazn, amortizatsiya.

Abstract: This article explores the methods needed to improve fixed asset accounting processes. Also, distribution of fixed assets according to functional purposes, classification of fixed assets, types of their evaluation and their analysis are given depending on the time and condition of fixed assets evaluation.

Key words: Capital stock, valuation, investment attractiveness, enterprise assets, relative weight, depreciation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы, необходимые для совершенствования процессов учета основных средств. Также дано распределение основных средств по функциональному назначению, классификация основных средств, виды их оценки и их анализ в зависимости от времени и условий оценки основных средств.

Ключевые слова: Основной капитал, оценка, инвестиционная привлекательность, активы предприятия, удельный вес, амортизация.

KIRISH

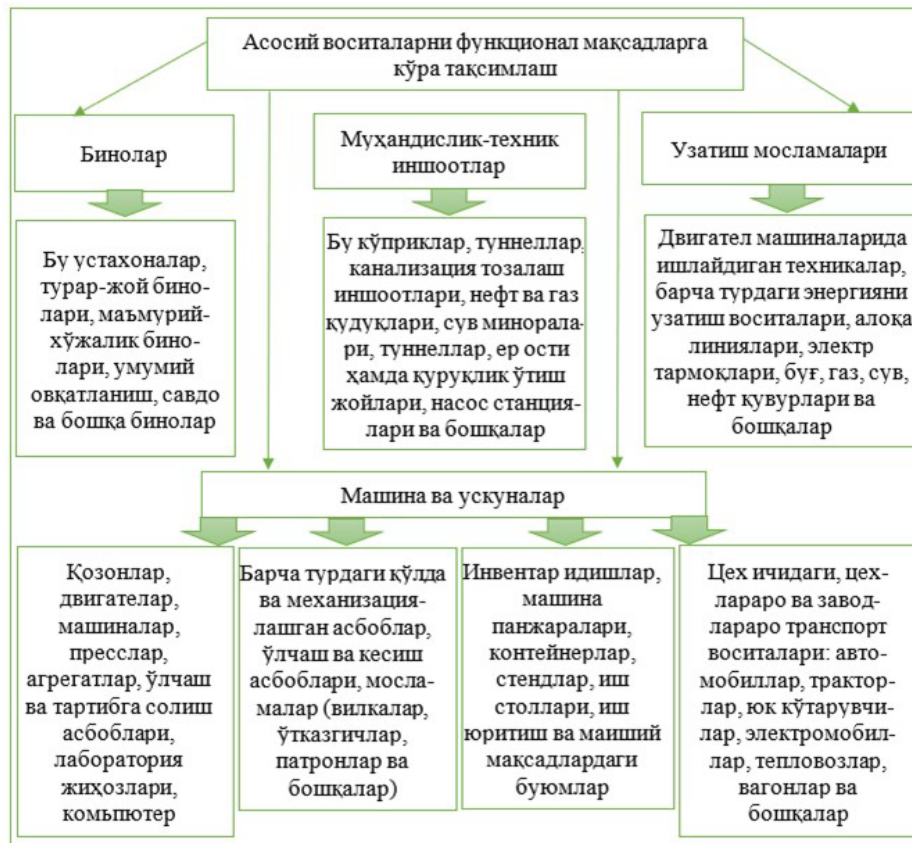
Korxonalar moddiy-texnika bazasining asosi sifatida asosiy fondlar korxona aktivlari tarkibida eng katta solishtirma salmoqni tashkil qiladi. Shuning uchun ularni baholash korxonaning moliyaviy hisobotiga va korxonaning investitsion jozibadorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning ayrim qoidalarining nomuvofiqligi asosiy vositalarning qiymati to'g'risida haqiqiy ma'lumot olish imkonini bermaydi, bu esa foydalanuvchilar uchun tashqi va ichki foydaliligini yo'qotishiga olib keladi. Ushbu holatning sabablari Buxgalteriya hisobi qoidalarini (standartlarini) uslubiy jihatdan ta'minlashdagi kamchiliklardir. Shu ma'noda asosiy foydalarni baholash metodikasini chuqur o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Korxonalarning asosiy fondlari uzoq, bir-yildan ortiq foydalanish muddati bilan tavsiflanadi. Aniq hisobga olish va foydalanish samaradorligini baholash uchun asosiy vositalar to'g'ri tasniflanishi kerak. Eng keng tarqalgan va qo'llaniladigan asosiy vositalarni funksional maqsadlarga ko'ra taqsimlashdir (2.1.1-rasm).

Asosiy vositalarning yuqoridagi tasnifidan tashqari, ularning alohida turlari bo'yicha nisbati, ya'ni tuzilishi katta ahamiyatga ega. Asosiy vositalarning o'ziga xos (texnologik) tuzilishi ularning faol va passiv qismlari nisbati hisoblanadi.

Faol qismga ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etuvchi, mehnatning texnik jihozlanish darajasini belgilovchi, korxonaning ishlab chiqarish quvvati miqdori va ishlab chiqarish hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan asosiy vositalar kiradi (ish mashinalari, uskunolari, asboblarni hisoblash va ishlab chiqarish uskunolari).

Passiv qismga ishlab chiqarish quvvatlarining miqdori va ishlab chiqarish hajmiga bilvosita ta'sir ko'rsatadigan, ishlab chiqarish jarayoni uchun normal sharoitlarni ta'minlaydigan (binolar, inshootlar, inventarlar va boshqalar) asosiy vositalar kiradi. Asosiy vositalarning texnologik tuzilishini o'zgartirishning progressiv tendensiyasi ularning faol qismi ulushining o'sishidir.

1-rasm: Asosiy vositalarni funksional maqsadlarga ko'ra taqsimlash¹

2-rasm: Asosiy fondlarning tasnifi²

1 Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda muallif ishlanmasi

2 Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda muallif ishlanmasi krillchadan olindi.

Asosiy vositalarni hisobga olish va baholash natijalari hamda qiymat shakllarida amalga oshiriladi. Buxgalteriya hisobi va baholashning tabiiy ko'rsatkichlari korxonaning ishlab chiqarish quvvatlarini hisoblash, asosiy fondlarning texnik tarkibi va holatini baholash, asbob-uskunalar balanslarini ishlab chiqish hamda boshqalar uchun ishlatiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

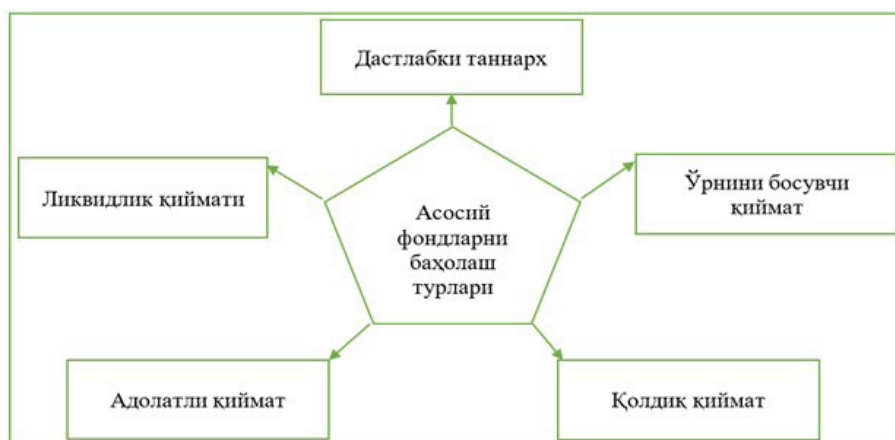
Asosiy fondlarning iqtisodiy mohiyatini tahlil qilish, ularning tabiati haqidagi savollarga javob berish bo'yicha ilmiy ishlarning katta hajmiga qaramay, "tejamkor ishlab chiqarish"da asosiy fondlarning shakllanishi va muomalasi masalasi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Xususan, I.O. Blank, R. Braily, Y. Brigham, R. Westfeyeld, L. L. Ermolovich, J. K. Galbreith, G. Z. Susha, A. Marshall, D. North, S. M. Onisko, M. N. Kreinina, Kramarenko G. O. va boshqalar. Olimlar uzoq vaqt davomida aylanma mablag'lar tizimining bir qismi sifatida inventarizatsiyani boshqarish masalasini o'rgandilar. Xo'jalik faoliyatining barcha jabhalarida korxonalarni to'xtovsiz ta'minlash maqsadida inventarizatsiyani boshqarish tizimining samaradorligini o'rganish sohasidagi ilmiy ishlar mavjud. Inventarizatsiyani boshqarish algoritmlari klassik inventarizatsiya tizimlari va ularning modifikatsiyalariga asoslangan. Yuqori ixtisoslashgan sohalarida inventarizatsiyani boshqarishning ishlab chiqilgan usullarida siz boshqa qo'llash sohalariga xos bo'lmagan parametrlarni hisobga olishga e'tibor berishingiz mumkin.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot davomida asosiy fondlarni tiklash qiymati qayta baholash, dastlabki tannarx, o'rni bosuvchi qiymat, adolatli qiymat va boshqa empirik usullardan foydalangan holda tahlil qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Asosiy vositalarni hisobga olishning tabiiy ko'rsatkichlari ularning elementlari va maqsadining o'ziga xosligi bilan belgilanadi. Xususan, ular orasida maydon (m^2), hajm (m^3), quvvat (kVt), uskunaning unumdorligi (dona/smena), jihozlar soni va boshqalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

3-rasm: Asosiy fondlarni baholash vaqt va holatiga qarab, ularni baholashning turlari³

3-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga asosan kengroq tushuntirish ishlarini olib boradigan bo'lsak, asosiy fondlarni baholash vaqt va holatiga qarab, ularni baholashning quyidagi turlari ajratiladi:

1. Dastlabki tannarx – korxonaning asosiy fondlarni sotib olish va ularni balansga olish vaqtidagi haqiqiy xarajatlari. Ushbu xarajat quyidagilarni o'z ichiga oladi:
 - asosiy fondlarni sotib olish bahosi va import boji miqdori;
 - asosiy fondlarni sotib olish (yaratish) munosabati bilan egri soliqlar summalari (agar ular korxonaga qaytarilmasa);
 - asosiy fondlarni yetkazib berish risklarini sug'urta qilish xarajatlari;
 - asosiy fondlarni o'rnatish, sozlash xarajatlari;
 - asosiy fondlarni yaroqli holatga keltirish bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa xarajatlar. Asosiy fondlarning dastlabki qiymati (AFdq) odatda quyidagi formula bilan ifodalanishi mumkin:

³ Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda muallif ishlanmasi krillchadan olindi.

$$AF_{dq} = AF_n + C_b + S + M \quad (1)$$

bu yerda; AF_n – asosiy fondlarning narxi;

C_b – yig'img'lar, bojlar, bilvosita soliqlar;

X_s – xavfni sug'urtalash xarajatlari;

M – asosiy fondlarni o'rnatish, yig'ish va ish holatiga keltirish xarajatlari.

Agar korxona tomonidan yangi binolarni foydalanishga topshirish haqida bo'lsa, unda smeta qiymati uning dastlabki qiymati hisoblanadi. Asosiy fondlarning dastlabki qiymati, mehnat bahosining o'zgarishidan qat'i nazar har doim doimiy qiymatdir.

2. O'rni bosuvchi (qayta baholangan) qiymat – zamonaviy sharoitda asosiy fondlarni takror ishlab chiqarishga sarflangan xarajatlari. U dastlabki qiymati bilan bir xil xarajatlarni o'z ichiga oladi, lekin bugungi kundagi narxlarida. Bunday baholash turli yillarda foydalanishga topshirilgan asosiy vositalar qiymatini taqqoslanadigan holatga keltirish maqsadida amalga oshiriladi. Asosiy fondlar qiymatidagi farq inflyatsiya, fan-texnika taraqqiyotining oqibatlar va boshqalar bilan bog'liq.

Asosiy fondlarni tiklash qiymati qayta baholash, ya'ni ularning dastlabki qiymatini indeksatsiya qilish yo'li bilan belgilanadi. Asosiy fondlarni indeksatsiya qilish indeksi yilning inflyatsiya indeksidan kelib chiqib hisoblanadi. Agar yil davomida inflyatsiya 10% dan oshmagan bo'lsa, asosiy vositalarni indeksatsiya qilish amalga oshirilmaydi. Asosiy fondlarni almashtirish (qayta baholangan) qiymatini (AF_{qb}) quyidagi formula bo'yicha aniqlash mumkin:

$$AF_{qb} = AF_{aq} / AF_{qq} \quad (2.)$$

bu yerda: AF_{qb} – asosiy fondlarni qayta baholash indeksi.

AF_{aq} – asosiy fondlarning adolatli qiymati, so'm;

AF_{qq} – asosiy vositalarning qoldiq qiymati, so'm.

3. Qoldiq qiymat(AF_{qq}) – asosiy fondlarning korxona balansiga qabul qilingan qiymati (asl yoki qayta baholangan) va eskirish summasi o'rtasidagi farq. Qoldiq qiymati ishlab chiqarilgan mahsulotga o'tkazilmagan asosiy fondlar tannarxining bir qismini ko'rsatadi va quyidagilar hisoblanadi:

$$AF_{qq} = AF_{aq} - AFE, \text{ yoki } AF_{qq} = AF_{aq} / AF_{qb} \quad (3)$$

bu yerda: AFE – asosiy vositalarning eskirish summasi.

4. Adolatli qiymat – ayirboshlashda olingan asosiy fondlarning dastlabki qiymati. Bu manfaatdor tomonlar o'rtasida kelishuv bo'lgan taqdirda obyektning baholash mumkin bo'lgan miqdorga tengdir. Bu qiymat aslida asosiy fondlarning bozor (real) qiymati bo'lib, professional baholovchilar tomonidan belgilanadi. Bunday baholashning imkoni bo'lmagan taqdirda, asosiy vositalar almashtirish qiymati bo'yicha almashtiriladi. Adolatli qiymatni quyidagi formula bilan aniqlash mumkin:

$$AF_{aq} = AF_{qq} * AF_{qb} \quad (4)$$

5. Likvidlik(tugatish) qiymati (LQ) – asosiy fondlarning eskirish va eskirish tufayli foydalanishdan chiqarilgan paytdagi qoldiq qiymati. Ushbu qiymatda korxona asosiy vositalarni sotishi, hisobdan chiqarishi, boshqa korxona balansiga o'tkazishi mumkin.

$$LQ = A_{bq} - M_{bq} - N_a \quad (5)$$

bu yerda: LQ – likvidlik qiymati;

A_{bq} – asosiy vositalarning balans qiymati;

M_{bq} – majburiyatlarning balans qiymati;

N_a – nomoddiy aktivlar

Ushbu moddiy aktivlarni taqqoslaydigan bo'lsak, likvidlik qiymati formulasi:

$$LQ = A_{tq} - M_{tq} \quad (6)$$

bu yerda; A_{tq} – aktivlarning tugatish qiymati;

M_{tq} – majburiyatlarning tugatish qiymati

Tugatish paytida majburiyatlarning tugatilish qiymati majburiyatlarning balans qiymatiga teng bo'ladi. U holda, yuqoridagi formula shunday bo'ladi:

$$LQ = A_{tq} - M_{bq} \Rightarrow A_{tq} = \sum_{(i=1)}^n A_{TDi} * A_{bq} \quad (7)$$

bu yerda: A_{TDi} – i aktivning tiklanish darajasi.

Ushbu formulada biz nomoddiy aktivlarning tiklanish darajasi 0% deb faraz qilamiz. U nomoddiy aktivlarni aktivlarning tugatish qiymatidan olib tashlaydi. Boshqa aktivlar uchun tiklanish darajasi 100% dan kam va shuning uchun aktivlarning likvidatsiya qiymati aktivlarning balans qiymatidan nomoddiy aktivlar ayirmasiga teng bo'ladi.

Jismoniy eskirish – bu ularning iste'mol xususiyatlarining asosiy fondlarini yo'qotish, buning natijasida ular o'zlariga qo'yilgan talablarni qondirishni to'xtatadilar. Asosiy fondlarning jismoniy eskirishi olinadigan (turli xil murakkablikdagi ta'mirlash ishlarini olib borish yo'li bilan bartaraf etiladi) va qaytarilmas bo'lishi mumkin. Asosiy fondlarning jismoniy eskirish koeffitsiyenti (k_{afje}) yordamida asosiy vositalarning jismoniy eskirishini baholashingiz mumkin.

$$k_{afje} = AF_{ktx} / AF_{dq} \text{ yoki } k_{afje} = A / AF_{dq} \text{ yoki } k_{afje} = H_x / N_x \quad (8)$$

bu yerda: AF_{ktx} – xizmat ko'rsatish boshlanganidan beri asosiy fondlarni kapital ta'mirlash xarajatlari;

AF_{dq} – asosiy fondlarning dastlabki qiymati;

A – asosiy vositalarning xizmat ko'rsatish boshlanishidan boshlab eskirish (amortizatsiya) miqdori.

H_x, N_x – asosiy fondlarning haqiqiy va normativ xizmat muddati, yillar. Asosiy fondlarning jismoniy eskirish koeffitsiyenti 1 dan oshmasligi kerak.

4-rasm: Amortizatsiyani hisoblash usullari

4-rasmda keltirilgan amortizatsiyani hisoblash usullari to'g'risida to'liqroq ma'lumot beradigan bo'lsak:

1. To'g'ri chiziqli (bir xil) usul asosiy fondlar tannarxining bir xil qismini ularning butun xizmat muddati davomida har yili ishlab chiqarish tannarxiga o'tkazishni nazarda tutadi. Yillik amortizatsiya miqdori (A) asosiy fondlar obyektining dastlabki (almashtirish) qiymati va amortizatsiyaning yillik normasi (Na) mahsuloti sifatida aniqlanadi:

$$A = AF_{dq} / Na * 100 \Rightarrow Na = 1 / AF_{dq} * 100 \text{ yoki } A = AF_{dq} / AF_{fd} * 100 \quad (14)$$

bu yerda: – asosiy fondlardan foydali foydalanish davri, yillar.

2. Qoldiq qiymatning kamayishi. Yillik eskirish summasi asosiy vositalarning hisobot yili boshidagi qoldiq qiymatiga yoki amortizatsiya boshlangan sanadagi boshlang'ich qiymatiga quyidagi formula bo'yicha aniqlanadigan yillik amortizatsiya normasiga ko'paytmasi sifatida aniqlanadi.

$$Na = 1 - AF_{fd} \sqrt{\frac{LQ}{AF_{dq}}} \quad (15)$$

3. Qoldiq qiymatni jadal pasaytirish. Yillik eskirish summasi asosiy fondlarning hisobot yili boshidagi qoldiq qiymati yoki amortizatsiya boshlangan sanadagi boshlang'ich qiymatining yillik eskirish normasiga ko'paytmasi sifatida aniqlanadi. Amortizatsiyaning yillik normasi amortizatsiyani hisoblashning to'g'ri chiziqli usulida qo'llaniladigan stavkadan ikki baravar ko'pdur. Amortizatsiyani hisoblashning qoldiq qiymatni pasaytirish, qoldiq qiymatni jadal pasaytirish va jamlash kabi usullari asosiy vositalarning tezlashtirilgan eskirish usullari hisoblanadi. Ular asosiy fondlarni takror ishlab chiqarish jarayonini jonlantirish maqsadida foydalaniladi, chunki ular foydalanish muddatining birinchi yarmida qiymatining 60-70 foizini tiklash imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, amortizatsiya har oy hisoblab chiqiladi. Asosiy vositalardan foydali foydalanish muddatini belgilashda uning quvvatini, unumdorligini hisobga olgan holda obyektдан kutilayotgan jismoniy va ma'naviy eskirish, asosiy vositalardan foydalanish shartlariga oid qonuniy va boshqa cheklovlardan foydalanishni hisobga olish kerak. Shuningdek, asosiy fondlardan foydalanishdan kutilayotgan iqtisodiy foyda o'zgargan taqdirda, ularning ishlash muddati va amortizatsiyani hisoblash usuli qayta ko'rib chiqiladi. Obyektni rekonstruksiya qilish, modernizatsiya qilish, qayta jihozlash, konservatsiya qilish va hokazolar tufayli foydalanishdan chiqarilgan davr uchun amortizatsiya to'xtatiladi. Asosiy fondlarning amortizatsiyasi faqat ularning qoldiq va tugatish qiymatlari teng bo'lgan taqdirdagina tugaydi (shartli ravishda tugatish qiymati nolga teng).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Грибовский С.В., Сивец С.А., Левыкина И.А. Математические методы оценки стоимости имущества. – М.: Маросейка, Книжная линия, –2014.
2. Зельдин М.А., Баринев Н.П., Аббасов М.Э. Доверительный интервал для среднего по выборке из конечной генеральной совокупности // Бюллетень рынка недвижимости RWAY. – №211.
3. Samuel Björklund, Tobias Uhlin Artificial neural networks for financial time series prediction and portfolio optimization. ISRN: LIU-IEI-TEK-A-17/02920-SE, 2017.-173;
4. Kohonen, T. 1988a. Learning vector quantization. Neural Networks 1, suppl. 1, 303.;
5. Howard B Demuth, Mark H Beale;Neural Network Design (2nd Edition), 2014, –800 p.;
6. Samuelson Paul A. Risk and Uncertainty: A Fallacy of Large Numbers. Scientia, 1997;
7. Шарп У, Александер Г, Бейли Дж.,Инвестиции: Пер.сангл. – М.: Инфра-М, 2010. –1028 с;
8. Лоренс Дж.Гитман, Майкл Д.Джонк. Основы инвестирования. М.:“Дело”, 2007, с-10;
9. Макконнел К.Р., БрюС.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. 2-том. –М.: Республика, –2002, –с-338;
10. Лейфер Л.А. Точность результатов оценки и пределы ответственности оценщика // Имущественные отношения в Российской Федерации. – 2009. – № 4 (91).

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.